

τῶν ἀρχαίων χρόνων οἰκοδομήματος καὶ συγχρόνως ἐβεβαιώθη ὅτι παρὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ τοίχου τοῦ περιβόλου καθ' ὅλον τὸ μεταξύ τῶν δύο αὐτοῦ στρογγύλων πύργων (Α καὶ Α') διάστημα διῆκεν ἡ παρχδοξος ἐκείνη αὐλαξ, ἣν περιέγραψα ἐν τοῖς Πρακτικοῖς τοῦ προπαρελθόντος ἔτους (σελ. 28—29). Ἐντεῦθεν δὲ πρὸς δυσμὰς προὔχωρήσαμεν σκάπτοντες μέχρι τῆς αὐλῆς σχεδὸν τοῦ οἰκίσκου, ἐν ᾧ κατοικῶ καὶ οὐδὲν ἄλλο εὑρομεν ἢ τὰ τοιχάρια Βυζαντινῶν καὶ τινων ὄλως νεωτέρων οἰκων, ἅτινα καὶ ἔμειναν μέχρι τοῦδε ἄθικτα ὅπως παρὰ πλειόνων ἐξετασθῶσι καὶ πιστωθῆ ἡ περὶ αὐτῶν γνώμη μου. Ἡ ἀνασκαφὴ λοιπὸν ἢ ἐν Ἐλευσίνι κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος ὑπῆρξεν ὡς πρὸς τὰ ἀποκαλυφθέντα λείψανα οἰκοδομημάτων ὅχι ἄκαρπος· εὐρήματα δὲ ἄλλα λόγου ἄξια δὲν ἔχομεν πλὴν ἴσως δύο ἢ τριῶν ἐνεπιγράφων λίθων, οἵτινες καὶ δημοσιευθήσονται προσεχῶς ἐν τῇ Ἐφημερίδι.

Τοιαῦτα συντόμως ἐνταῦθα ἐξαγγελλόμενα τῆς ἐν Ἐλευσίνι ἀνασκαφῆς τὰ ἐξαγόμενα κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος, ὧν ἡ ἀξία καταδειχθήσεται κυρίως ὅταν δημοσιευομένου καὶ τοῦ ὑπὸ τοῦ κ. Dörpfeld ἐκπονηθέντος διαγράμματος λεπτομερῶς περιγραφῶσι τὰ περισωθέντα τῶν ἀποκαλυφθέντων οἰκοδομημάτων λείψανα.

Ἐν Ἐλευσίνι τῇ 25 Φεβρουαρίου 1887.

Δ. ΦΙΛΙΟΣ

ΑΜΦΙΑΡΕΙΟΥ ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΤΟΥ 1886

(πίναξ 3.)

Τὰ «Πρακτικὰ» τοῦ 1884 διελάμβανον σὺν ἀνασκαφικῷ διαγράμματι (Πίν. Ε') τὰ περὶ τῶν τότε ὑπὸ τοῦ ἀντιπροέδρου καθηγητοῦ Σπ. Φιντικλέους, δαπάνη τῆς Ἐταιρείας, ἐπιληφθεισῶν ἐν Ὠρωπῷ ἀνασκαφῶν. Δι' αὐτῶν τότε πρῶτον ἐβεβαιώθη ἡ τέως ἀμφισβητουμένη θέσις τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἀμφιαράου, ἀποκα-

λυφθέντος, παρὰ τὴν καὶ νῦν ἀναβλύζουσαν πηγὴν, τοῦ παρὰ Παιουσανίαν ἀναφερομένου ναοῦ καὶ βωμοῦ, πρὸς δὲ καὶ τῆς ἀρχῆς μακρᾶς στοᾶς ὡς καὶ πολλῶν ἐνεπιγράφων βῆθρων, ἐξ ὧν μάλιστα καταδείχθη ἀριδῆλως ὅτι τὸ μεταξὺ Σιάλας καὶ Καλάμου τοῦτο τέμενος εἶνε τὸ Ἀμφιάρειον.

Τῷ 1885 σκαφαὶ δὲν ἐγένοντο. Τῷ 1886 ἐπεχείρησα τὴν ἐπανάληψιν τῶν ἀνασκαφῶν, τὸ μὲν ἵνα συμπληρωθῆ ἡ κατὰ τὸν ναὸν καὶ τὴν στοᾶν ἔρευνα, τὸ δὲ καὶ κυρίως ἵνα ἀνεύρω νέον τι ἄλλως τε καὶ ἐξ ἐπιγραφῶν ὑποδεικνυόμενον κτίριον, τὸ θέατρον. Καὶ θέατρον μὲν ἐν Ἀμφιαρείῳ δὲν μνημονεύεται διαρρηθῆν ὑπὸ τῶν παλαιῶν συγγραφέων, ἐξ ἀγωνιστικῶν ὁμῶς ἐπιγραφῶν εἶχεν ἤδη καταστῆ γνωστὸν ὅτι ἐκεῖ ἐτελοῦντο καὶ δραματικοὶ ἀγῶνες· ἔτι δὲ πρὸς τοῦτο ἡγόμην μάλιστα ἀπὸ τῆς εἰρημένης ἀνασκαφῆς τελευτώσης (πρόβλ. Πρακτ. 1884), ὅτε εὐρῶν ὄπισθεν τῆς στοᾶς ἀρχιτεκτονικὰ τινὰ μέλη ἀνήκοντα, ὡς ἐφαίνετο, εἰς θέατρον, συνεπέρανα ὅτι τὸ ἀναζητούμενον κτίριον ἔκειτό που αὐτόθι· καὶ ἡ εἰκασία ἐκυρώθη ἐν τοῖς ἐξῆς διὰ τῶν προκειμένων ἀνασκαφῶν, αἵτινες διήρκεσαν ἐπὶ ἕξ τοὺς τελευταίους τοῦ 1886 μῆνας.

Ἐν τῷ διαγράμματι τοῦ 1884 φέρεται ὄπισθεν τῆς στοᾶς Ε, ἐπὶ τοῦ κατὰ τὸ Ζ ὑψηλοῦ κρηπιδώματος, ἐγκαρσίως ἀρχὴ τοῦ τοῖχου ἐκ μαλακῶν καλῶς εἰργασμένων πώρων. Ἐνταῦθα ἄρχεται τὸ θέατρον καὶ δὴ ὁ ἐν λόγῳ τοῖχος εἶνε ὁ δυσμικὸς (1) τῆς σκηνῆς (ὄρα πίνακα 3, γ). Τὸ ἀνώτερον μέρος τοῦ κρηπιδώματος, τανῦν κατεστραμμένον, σχηματίζει τὴν ὄπισθεν μακρὰν τῆς σκηνῆς πλευρὰν β, ἀφ' ἧς ἐγκαρσίως ἤτοι καθέτως φέρονται ὁ εἰρημένος δυσμικὸς γ καὶ ὁ ἀνατολικὸς ε τοῖχος τῆς σκηνῆς. Τὸ δὲ κοῖλον τοῦ θεάτρου καίται ἀνωτέρω οὕτως ὥστε οἱ θεαταὶ ἔβλεπον πρὸς τὸ κατὰ μῆκος τῆς στοᾶς διαρρέον ρεῦμα καὶ τὴν δεξιὰν αὐτοῦ κατὰφυτον ὄχθην. Εἰς τὴν δυσμικὴν πάροδον τοῦ θεάτρου ἄγει ἐκ τῶν ἄλλων μνημείων ἀνάπτης ὁδὸς κειμένη μεταξὺ τῆς δυσμικῆς πλευρᾶς τῆς στοᾶς καὶ τῶν παρὰ τὴν κάμινον πρώτων βῆθρων, ἐστερεωμένη δὲ ἐκατέρωθεν διὰ τοῖχου οὐ

(1) Ἀνατολὴν λέγω χάριν εὐκολίας τὸ ΒΑ, Δυσμὰς δὲ τὸ ΝΔ. καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς.

καὶ πολλοὶ τῶν ἀνωτέρων λίθων σφίζονται πεπτωκότες. Τὰ δὲ εἰς τὴν ἐτέραν πάροδον δὲν εἶνε ἐντελῶς ἐσκαμμένα καὶ ἐξηρευνημένα.

Τὸ θέατρον εἶνε μικρόν, τῆς ὀρχήστρας οὔσης περίπου 12^μ τὴν διάμετρον. Τὸ ἐσωτερικὸν τῆς σκηνῆς ἔχει πλάτος 12,33, τὸ δὲ ὅλον μέχρι τῆς ὄψεως τοῦ προσκηνίου βάρους εἶνε περίπου τὸ ἡμισυ τοῦ πλάτους· τὸ ὕψος τῶν τοίχων πρὸς τὴν ὀρχήστραν φθάνει ὡς 2,50, ἤγουν σφίζεται μέχρι τοῦ γείσου τοῦ προσκηνίου. Παραλλήλως τῇ πλευρᾷ *β* ἐκτείνεται ὁ μακρὸς τῆς σκηνῆς τοίχος *δ* ἀνοιγόμενος ἐν μέσῳ εἰς θύραν (πλ. 1,12), ἄγουσαν εἰς τὸ προσκηνιον καὶ τὴν ὀρχήστραν. Μεταξὺ δὲ τοῦ τοίχου *δ* καὶ τοῦ κρηπιδώματος διήκει μεταγενέστερος τοίχος *γ* ἔχων ὡσαύτως ἐν τῷ μέσῳ θύραν. Ἀπὸ τῶν πρὸς τὸ κοῖλον ἄκρων τῶν πλαγίων τοίχων *ν* καὶ *ε* φέρεται ἐκατέρωσε λοξῶς πρὸς τὰ ἔξω, ὀρθὴν γωνίαν μετὰ τοῦ ἀντιστοίχου πλαγίου σχηματίζων τοίχος (*ξ* καὶ *ζ*), μήκους περ. 6,50. Ἐκάτερος τούτων μετὰ τοῦ ἀντικρῦ ἀναλήμματος *ο*, *η* ἀποτελοῦσι τὴν οἰκίαν πάροδον (*α*, *α'*)· αἱ δὲ πάροδοι καταλήγουσιν ἐπικλινῶς εἰς τὰ θυρώματα καὶ τὴν ὀρχήστραν. Καὶ τῶν μὲν θυρωμάτων τούτων μόνα τὰ θεμέλια ἐκατέρου στύλου διακρίνονται κατὰ χώραν, εὑρέθησαν ὅμως ἐκ μαρμαροῦ ἀνάλογον ἐπιστύλιον καὶ τεμάχια στύλων ἰωνικοῦ ῥυθμοῦ. Τῆς δὲ σκηνῆς εὑρέθησαν καταπεπτωκότεα μεταξὺ τοῦ κρηπιδώματος *Ζ* καὶ τοῦ μακροῦ τῆς στοᾶς τοίχου μαρμαρίνα τμήματα δωρικοῦ θριγκοῦ μετ' ἐνεπιγράφων ἐπιστυλίων φερόντων τὴν σκηνὴν καὶ τὰ θυρώματα... *γενόμενος* ... [*Ἀμ*]φιαράωι (1). Ἐλλειπόντων ὅμως τῶν ἄλλων τεμαχίων δὲν δύναται νὰ ὀρισθῇ ἀκριβῶς ἡ θέσις τῶν ἀρχιτεκτονικῶν τούτων μελῶν. Ἐν τούτοις ὀπωσδήποτε τὸ ἔλλειπον ὄνομα φαίνεται ὅτι ἦτο ἱερέως τινός· διότι, πλὴν τοῦ ὅτι πρὸ τοῦ *γενόμενος* σφίζεται τι ὡς τοῦ *Σ* ἔχνος, ἐν ἄλλαις τοῦ Ἀμφιαρείου ἐπιγραφαῖς ἀπαντᾷ πλέον ἢ ἄπαξ ἡ φράσις ἱερεὺς *γενόμενος* (πρβλ. κατωτέρω τὴν ἐπιγραφὴν τῶν θρόνων).

Τὸ δὲ προσκηνιον κασμεῖται πρὸς τὴν ὀρχήστραν διὰ μαρμαρίνης κιονοστοιχίας, ἥτις παραλλήλως τῷ μακρῷ τοίχῳ *δ* τε-

(1) Ὑψ. γραμμ. 0,05. Ὅρα Πλ. 3.

ταγμένη συνέχεια πρὸς τὰ ἄκρα τῶν πλαγίων τοίχων γ, ε. Ὁ ρυθμὸς τοῦ προσκηνίου εἶνε, ὡς καὶ ὁ τοῦ εἰρημένου θριγκοῦ τῆς σκηνῆς, δωρικός, πάντα δὲ τὰ μέρη τῆς προσόψεως εἰσὶ λευκοῦ μαρμαροῦ. Οἱ στῦλοι 10 τὸν ἀριθμὸν μονόλιθοι δ' ἕκαστοι ὄντες (ὑψ. 1.883), ἴστανται πάντες κατὰ χώραν ἐπὶ κοινοῦ μαρμαρίνου στυλοβάτου (ὑψ. 0.16, πλ. 0.50 περ.) πωρίνην ὑπόστρωσιν ἔχοντος· τούτων ὀκτώ μὲν εἰσὶν ἡμικίονες (διαμ. 0.23-0.30) μετὰ 11 ραβδώσεων ὧν αἱ δύο ἄκραι ἐλάσσονες, ἐκάτερος δὲ τῶν ἄκρων ἀπλῆ παραστάς πλ. 0.21. Τὰ μεταξόνια αὐτῶν εἶνε 1.345-1.346, τὸ δὲ μέσον 1.365. Ἐκ πάντων τῶν κιονοκράνων μὴ μίσην μικρὸν τεμάχιον ἐσώθη, ἄξιον δὲ λόγου ὡς ἱκανὸν πρὸς ἀναπαράστασιν τοῦ σχήματος καὶ μεγέθους. Τοῦ ἐπιστυλίου περιλείπονται τέσσαρα ἐνεπίγραφα τμήματα, τὸ δὲ διάζωμα ἀποτελεῖται ἐκ κοινῶν μετὰ τοῦ γείσου μονόλιθων τμημάτων (ὑψ. 0,29), εὐρεθέντων πάντων πλὴν ἑνός. Τὸ ἐπὶ τῶν τεσσάρων σφζομένων ἐπιστυλίων μέρος τῆς ἐπιγραφῆς (ὑψ. γρμ. 0.06-0.07) ἔχει ὡδε :

... ἀ]γωνοθετή[σας τ[ὸ] προ[σκήνιον κα]ὶ τοὺς π[ύ]ρακας....

Ἐκ τοῦ ἐπιστυλίου *σας το προ*, ὅπερ, καθ' ἃ ἀποδεικνύεται, ἔκειτο πάλαι ἐπὶ τῶν δύο μέσων ἡμικιόνων ὀρίζει δ' οὕτω καὶ τὴν τῶν λοιπῶν θέσιν, ἐξάγεται ὅτι ἐλλείπουσι καὶ τὰ τρία ἀνατολικά καὶ δύο δυσμικά ἐπιστύλια. Περὶ τῆς συμπληρώσεως τῆς ἐπιγραφῆς καὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀγωνοθετήσαντος γενήσεται ἀλλαχοῦ λόγος.

Τῆς δωρικῆς ταύτης προσόψεως τοῦ προσκηνίου τὰ μεταστυλία (πλ. 1.05-1.06) δὲν ἦσαν ἀνοικτά, ἀλλὰ πάντα πλὴν τοῦ μέσου ἐκλείοντο διὰ τῶν καὶ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ἀναγραφόμενων *πινάκων*. Ὅτι δὲ ἐτίθεντο ἐκαστοτε τοιοῦτοι κινητοὶ πίνακες φαίνεται καὶ ἐκ τῶν ἐν τοῖς πλαγίσις ἐκαστοῦ στύλου ἐγγεγλυμμένων ἐπιμήκων βοθρίων ἧτοι τόρμων, δι' ὧν ἕκαστοι προσηρόζοντο ὀπισθεν τῶν ραβδώσεων κατὰ τὸ λεπυνόμενον τοῦ στύλου τριτημόριον. Τὸ δὲ μεταξὺ τῶν δύο στύλων μεταστυλίον, ὀλίγον τι τῶν ἄλλων μείζον (πλ. 1.085), προδήλως ἦν θύρα πρὸς τὴν σκηνὴν ἀνοιγομένη· διότι τόρμοι μὲν ἐπὶ τῶν προσβλεπουσῶν ἐπιφανειῶν τῶν δύο στύλων ἐλλείπουσι, κάτω δὲ ἐπὶ τοῦ οὐδοῦ

ὑπάρχουσι δύο στροφίγγων στρογγύλοι βόθροι. Παραπλήσιον μετὰ πινάκων προσκηνίον φέρει τὸ ἐν Ἄσφῳ τῆς Μουσικῆς θεάτρον. Ταῦτα καὶ κατὰ τὴν γνώμην τοῦ χαράξαντος τὸ διάγραμμα κ. Δόρπφελδ.

Τὸ δὲ κοῖλον, ὅσον ἐκ τοῦ ἀνεσκαμμένου ἔστιν εἰκάζει, δὲν σφίζεται καλῶς ἐν τούτοις ἐν τῇ ὀρχήστρᾳ ἐν ἡμικυκλίῳ τεταγμένοι ἴστανται ἐπὶ μαρμαρίνης ἕκαστος βάσεως (πλ. 0.70, βᾶθ. 1.05) πέντε ἀνάκλιτοι θρόνοι (μ) λευκοῦ μαρμάρου (ὑψ. 1.05, πλ. 0.63, βᾶθ. 0.55), φέροντες ἐπὶ μὲν τῶν πλαγίων ἀνάγλυπτα κοσμήματα, ἔμπροσθεν δὲ μεταξὺ τῶν ποδῶν ἕκαστος τὴν ἐπιγραφὴν :

ΝΙΚΩΝ
ΝΙΚΩΝΟΣ
ΙΕΡΕΥΣ
ΓΕΝΟΜΕΝΟΣ
ΑΜΦΙΑΡΑΩΙ

Τούτων ὁ παρὰ τὸ ἀνατολικὸν ἀνάλημμα διατηρεῖται κάλλιπτα. Τὸ ἀπ' ἀλλήλων διάστημα τῶν δύο ἄκρων θρόνων εἶνε τὸ αὐτό που καὶ τὸ ἀπὸ τοῦ μέσου θρόνου μέχρι τοῦ προσκηνίου, οὕτω δὲ προεκτεινόμενον τὸ νοητὸν διὰ τῶν θρόνων ἡμικύκλιον πρὸς τὴν σκηνήν, ἐφάπτεται τοῦ προσκηνίου ἔμπροσθεν κατὰ τὸ μέσον τῆς θύρας, ἐξ οὗ φαίνεται ὅτι ἡ ὀρχήστρα εἶνε τέλειος κύκλος. Τὸ ἔδαφος τῆς ὀρχήστρας δὲν εἶνε ἐστρωμένον, οὐδὲ θυμέλης φαίνεται ἔχνος.

Ἄλλα ἐδώλια πλὴν τῶν πέντε θρόνων δὲν σφίζονται. Ὅπισθεν τούτων μεταξὺ τῶν ἀναλημμάτων, ἅτινα φθάνουσι ὑψος 1.50 (μῆκος ἀνατ. 10.50, δυσμ. 16.00), ὑπολείπεται ἐκ πῶρων θεμέλιον τῆς πρώτης τῶν ἐδωλίων σειρᾶς, ἥτις διηρεῖτο, ὡς φαίνεται, εἰς τρεῖς κερκίδας. Κατὰ τὸ ἀνατολικὸν κέρας ὀπισθεν τῆς πρώτης ἐδωλίων σειρᾶς καὶ ὀλίγω ὑψηλότερον σφίζεται θεμέλιον ἀρχαιότερον (ι), ἔτι δὲ ἀνωτέρω τούτου φαίνονται ἔχνη τοίχου (κ) ἀσκάφου ἔτι μένοντος. Ὑπόνομος δὲ τοῦ θεάτρου ἐπισκεπῆς (λ) διήκει διαγωνίως διὰ τῆς ἀνατολικῆς παρόδου.

Ἐν εὐρήμασιν ἄλλοις τὸ θεάτρον δὲν ἦτο πλούσιον. Εὐτυχῶς

ἡ βαθεΐα τοῦ κοίλου ἐπίχωσης, ἥτις ἐνιαχοῦ ἔφθασε 5 μέτρα, διετήρησεν ἀπὸ τῶν ῥωμαϊκῶν χρόνων, εἰς οὓς, φαίνεται, ἀνάγεται τὸ κτίριον, τούλάχιστον τὸ προσκῆνιον πλὴν τοῦ θριγγοῦ, ὅστις ἐν τῷ μεταξύ κατέπεσεν ἐπὶ τῶν χωμάτων.

Ἐκτὸς τοῦ θεάτρου ἀνέσκαψα καὶ κατὰ τὸν ναόν, ἰδίχ δὲ τὸ ἐξωτερικὸν τῆς βορείου καὶ τὸ τῆς δυσμικῆς αὐτοῦ πλευρᾶς, ὅπου τῷ 1884 (Πίν. Ε' α') εἶχε φανῆ μικρὸς τετράγωνος χώρος (2.51×1.58) συγκοινωνῶν μετὰ τοῦ ναοῦ διὰ θύρας. Ὁ χώρος οὗτος ἐκ τῶν κατὰ χώραν ἐν μέρει σωζομένων δύο γωνιαίων ἀρραβδῶτων κιονίσκων φαίνεται ὅτι ἦτο πρόθυρον τοῦ ναοῦ.

Βάθρα δ' ἐνεπίγραφα νέα κατὰ χώραν πλὴν τῶν προειρημέων δὲν ἀπεκαλύφθησαν, εἰργάσθη ὁμως περὶ τὴν συναρμογὴν τῶν σποράδην πεπτωκότων μαρμάρων τῶν βάθρων ἐκείνων καὶ ἀνίδρυσα ἐπὶ τῶν οἰκείων βάσεων τὰ πλεῖστα, ἐν οἷς καὶ τὰ πρὸ τοῦ 1884 εὑρεθέντα ἀνεπίγραφα καὶ ἐνεπίγραφα (πρβλ. Ἀρχ. Ἐφ. 1886 σελ. 63-64, ἀριθ. ἐπιγρ. 19).

Ὅπισθεν δὲ τῶν βάθρων ἀνέσκαψα ἐνιαχοῦ φθάσας μέχρι τοῦ τοίχου τοῦ τεμένου. Ἄλλ' ἐνταῦθα μόνον τοῖχοι μεταγενεστέρων δωματίων ἐναπολείπονται, ἐν οἷς ἔστι πού καὶ ἀρχαιότερα λείψανα ἐνεκτισμένα. Τὸ κάλλιστον τῶν ἐνταῦθα εὐρημάτων εἶνε ἀνάγλυφον εἰκονίζον ἐπὶ ἄρματος νέον ἥρωα γυμνὸν μετὰ κράνους καὶ ἀσπίδος, παρ' αὐτῷ δὲ ἠνιοχοῦσαν νεαρὰν γυναῖκα ἐν διαφανεῖ χιτῶνι παρισταμένῳ ἐν κυμάνσει. Τὸ ἀνάγλυφον τοῦτο, ἐλλιπὲς τὰ ἀριστερά, ἐκομίσθη πρὸς τισὶν ἄλλοις εἰς τὸ ἐν Ἀθήναις Ἐθνικὸν Μουσεῖον.

Ἐν δὲ τῇ στοᾷ ἐχώρησα ἔτι πρὸς Α. εὑρίσκων ἀεὶ τὴν αὐτὴν σειρὰν ποδῶν ἐδωλίων καὶ τοὺς κατὰ μεταξόνια 5.71 ἐσωτερικοὺς κίονας, δι' ὧν ἡ στοὰ διαιρεῖται κατὰ μῆκος εἰς δύο κλίτη (Schiffe). Ἄλλ' ἡ ἀνεύρεσις τοῦ πέρατος τοῦ κτιρίου, διακοπίσης τῆς ἀνασκαφῆς, ἀνεβλήθη εἰς τὸ ἐπιὸν ἔτος.

B. I. ΛΕΟΝΑΡΔΟΣ

